

Daar heb ik wel van terug!

Hoe kun je als docent reageren op antisemitische uitlatingen van leerlingen?

**Daar heb ik wel
van terug!**

Je kunt er in de klas of op het schoolplein onverwacht mee worden geconfronteerd: grievende opmerkingen over Joden. Onderzoek van de Anne Frank Stichting onder docenten in het voortgezet onderwijs¹, laat zien dat veel docenten daar wel eens mee te maken hebben.

Uit onderzoek is gebleken dat antisemitisme meestal voorkomt in drie contexten. Ten eerste zien we antisemitisme rondom het voetbalveld en specifiek in stadions. Ten tweede is het conflict in het Midden-Oosten een aanleiding voor antisemitisme, waarbij we zien dat dit intensiveert naarmate de impact van het geweld uit deze regio doordringt in de Nederlandse samenleving. Ten derde komt antisemitisme soms voor in reactie op Holocausteducatie, vooral in de vorm van Holocaustontkenning of – bagatellisering.

Hoe moet je als leerkracht antisemitische uitingen van leerlingen beoordelen? Is het een opzettelijk antisemitische uiting? Is het onwetendheid, onnadenkendheid of napraterij? Of zijn de uitlatingen religieus of misschien wel politiek gemotiveerd? Probeer uit te vinden welke achtergrond de grievende of haatdragende opmerking heeft. Probeer erachter te komen waar de leerling dit vandaan heeft (internet? leeftijdsgenoten? opvoeding?).

Belangrijke volgende vraag: hoe ga je in de klas op dit soort grievende uitingen in? Hierna geven wij een aantal voorbeelden en tips hoe in specifieke gevallen te reageren. Iedere antisemitische uiting vereist een adequaat educatief antwoord.

Er is misschien maar één ding dat alle Joden in al hun diversiteit met elkaar gemeen hebben en dat is het feit dat anderen aan hen allerlei eigenschappen toedichten, helaas vaak negatief. Deze handreiking geeft een aantal voorbeelden hoe je negatieve uitlatingen en vooroordelen over Joden kunt ontkrachten.

Je kunt als docent ook een andere insteek kiezen die meer voorbereiding vraagt: laat aan leerlingen iets zien van de diversiteit binnen het Jodendom. Die insteek valt buiten het bestek van deze handreiking, toch worden her en der wel suggesties gedaan.

¹ <https://www.annefrank.org/nl/over-ons/onderzoek/sociaal-onderzoek/onderzoek-naar-antisemitisme/antisemitisme-vo-2023/>

Algemene tips

Waarom reageren op antisemitische uitspraken van leerlingen?

- Omdat je die verantwoordelijkheid hebt in je rol als docent.
- Omdat je leerlingen omgangsvormen wilt leren.
- Omdat je leerlingen gevoeligheid voor geschiedenis wilt bijbrengen.
- Omdat discriminerend gedrag niet acceptabel is.
- Omdat in sommige situaties antisemitische en racistische opmerkingen strafbaar kunnen zijn.

Hoe kun je het beste reageren?

- Richt je op concreet gedrag van leerlingen of op uitspraken die je hebt gehoord.
- Gebruik de LSD-methode: luisteren, samenvatten en doorvragen. Herformuleer en herhaal de opmerking van de leerling, vraag een bevestiging van die samenvatting en stel daar een vraag over. Laat (nog) geen afkeuring blijken. Probeer er zo achter te komen waarom hij of zij zich op deze manier uitlaat en wijs indien nodig op de schoolregels en andere omgangsvormen.
- Reageer zo snel mogelijk: ga er direct en met open vizier tegenin. Met andere woorden: maak het incident direct bespreekbaar.
- Maak (samen) afspraken over hoe je wilt dat leerlingen en docenten in de klas met elkaar omgaan en elkaar bejegenen.
- Grijp het voorval aan leerlingen ervan te laten leren. Bedenk of het beter is om met individuele leerlingen (of met een groepje leerlingen) een gesprek aan te gaan, of dat er aanleiding is om het onderwerp klassikaal te behandelen.
- Leg de verschillen én de overeenkomsten uit tussen antisemitisme en andere vooroordelen of vormen van discriminatie.
- Als een leerling een opmerking maakt die je raakt, laat dat dan merken. Het is goed om je persoonlijke gevoelens te laten zien en het kan bijdragen aan een open sfeer waarin antisemitische uitspraken (of andere vooroordelen) bespreekbaar worden. Word echter niet boos of geïrriteerd. Ga ook niet schelden. Die uitingen bevorderen het leerproces niet.
- Gebruik altijd respectvolle taal: probeer je

- te verbeelden dat er een Joodse leerling in je klas zit, ook al is dat niet zo. Op die manier vind je vanzelf de gepaste toon.
- Bespreek ook met collega's wat er speelt en hoe jij ermee om denkt te gaan (en/of mee omgegaan bent). Zo ontstaat er een besef dat het niet een onoplosbaar probleem is (maar dat het ook zeker niet eenvoudig is om met de juiste aanpak te komen als leerlingen zich in negatieve zin over Joden uitlaten).
- Nodig ouders uit om het voorval te bespreken en leg uit waarom het uiten van dergelijke ideeën onacceptabel is. Ideeën van kinderen komen vaak voort uit wat zij thuis zien of horen.

Waar kun je nog meer op letten?

- Wees alert op antisemitische opmerkingen van collega-docenten en ouders. Spreek ook hen hierop aan.

Hoe moet je niet reageren?

- Er niks van zeggen, bijvoorbeeld vanuit het idee 'er zitten toch geen Joodse kinderen in de klas, niemand zal zich gekwetst voelen'. Op die manier is de kans op herhaling groot en verandert er niets.
- Tegenover een antisemitische opmerking zelf heel generaliserend over Joden gaan praten. Zoals in de inleiding al is gezegd: het toedichten van allerlei eigenschappen aan Joden doet geen recht aan de diversiteit binnen deze gemeenschap(pen).

Tenslotte

Persoonlijk contact opnemen en het probleem bespreken met de Anne Frank Stichting kan natuurlijk altijd. Neem contact op met ons om trainingen aan te vragen over hoe om te gaan met discriminerende uitspraken van leerlingen in het algemeen, met daarbij ook aandacht voor het specifieke probleem van antisemitisme. Ook hebben we relevant lesmateriaal beschikbaar op onze [website](#) en ons [LessonUp kanaal](#).

Meer informatie of vragen:

Neem contact met ons op door een mail te sturen naar docenten@annefrank.nl o.v.v. daar heb ik wel van terug.

Het vooroordeel over geld en macht

Wat weet
je over
Joden?

Ze zijn rijk en
hebben overal
de macht...

Hoe kom je
daar nu weer
bij...? Wie
bedoel je met
'ze'?

De
Joden

Waar
hebben ze
de macht?

Overall

...?

Ja, vooral in
Amerika...

Je bedoelt in
de Verenigde
Staten?

Ja

En waar in
de VS?

Op Wall
Street, in
Hollywood en
op de socials

...

Het vooroordeel over geld en macht

Een veelgehoord waanidee is dat 'de Verenigde Staten – in het financiële centrum Wall Street, in de media en in Hollywood – worden beheerst door de Joden'.

Als het om de financiële macht van 'de Joden' gaat, valt al snel de term 'Joodse lobby'. De namen van het bankiersgeslacht Rothschild of van Goldman Sachs worden genoemd. Allemaal bankiers (huizen) met een Joodse achtergrond die in Amerika grote zakendoen of hebben gedaan.

Ook over de filmindustrie van Hollywood wordt vaak gesproken als een 'Joods bolwerk'. De belangrijkste filmstudio's zouden 'in Joodse handen' zijn. Hollywood is in de ogen van de mensen die zo praten of denken een belangrijk 'Joods wapen' in het manipuleren van de publieke opinie.

Hetzelfde geldt voor de media. Daar wordt over beweerd dat die in 'handen van Joden zouden zijn' of 'onder controle van Joden zouden staan'. Dan wordt er verwezen naar (vermoede) Joodse journalisten, presentatoren of eigenaren. Dat is ook het geval met Facebook, waar bij het beleid om bepaalde berichten te verwijderen door criticasters wordt gewezen op de Joodse afkomst van eigenaar Mark Zuckerberg.

Een paar feitelijke kanttekeningen

Het hoeft niet ontkend te worden dat in de Verenigde Staten van Amerika de afgelopen 100-150 jaar meerdere bankiers met een Joodse achtergrond een vooraanstaande rol hebben gespeeld in de financiële wereld.

Het feit echter dat individuele Joden in de bank- en zakenwereld succesvol zijn (geweest), zegt echter niets over 'de Joodse invloed'. Voor zover Joden op zakelijk gebied actief zijn in de maatschappij – zowel in de Verenigde Staten als in andere landen – zijn zij dat als individuen. En net als bij andere groepen: niet als vertegenwoordiger van hun religieuze groep of hun volk, maar voor zichzelf en hun gezin.

Dat er relatief veel Joden een baan hebben in de financiële wereld heeft een lange historische achtergrond. In de Middeleeuwen was het Joden verboden om toe te treden tot de gilden, waardoor ze uitgesloten waren van veel beroepen. Zij konden wel zogenaamde vrije beroepen uitoefenen, zoals arts of handelaar in goederen. Ook het uitlenen van geld tegen rente – iets dat de kerk verbood aan christenen onderling – was hen vaak wel toegestaan.

Wall Street is overigens helemaal niet in 'Joodse handen'. Het financiële centrum van de Verenigde Staten heeft altijd een sterke 'WASP (White Anglo-Saxon Protestant) traditie' gehad

Het vooroordeel over geld en macht

waar antisemitisme in de loop van zijn 200-jarige geschiedenis meer regel dan uitzondering was. Het is nog niet eens zo heel lang geleden dat Amerikaanse Joden die in de financiële wereld carrière wilden maken eigenlijk het beste een eigen bank konden beginnen.

Ook Hollywood is niet in 'Joodse handen' en is dat ook nooit geweest. Niemand zal ontkennen dat Pools-Joodse immigranten als Samuel Goldwyn, Jack en Harry Warner en Louis B. Mayer aan de wieg hebben gestaan van drie grote filmstudio's in Hollywood. Maar Hollywood had vóór de Tweede Wereldoorlog ook een (bijna vergeten) antisemitische filmtraditie.

Productiemaatschappijen als Universal en Keystone maakten in de eerste helft van de vorige eeuw 'Jew movies', films waarin stereotiepe Joden voorkwamen die crimineel, vrekkelig en geslepen waren. Deze 'Jew movies' waren behoorlijk populair; er werden gemiddeld twee van dergelijke films per week gemaakt.

Vandaag de dag werken er natuurlijk ook Amerikaanse Joden in de filmindustrie, maar de belangrijkste filmstudio's zijn tegenwoordig in handen van buitenlandse investeerders en banken.

Ook via sociale media worden leerlingen geconfronteerd met de waanideeën dat Joden of Israël 'de wereld zouden beheersen' en dat er sprake is van een 'Joodse lobby' of een 'Joods complot'. Door de algoritmes van de diverse sociale media platforms is het mogelijk dat leerlingen steeds vaker filmpjes te zien krijgen waarin deze ideeën 'bevestigd' worden. Doordat deze filmpjes geloofwaardig overkomen is het mogelijk dat leerlingen deze informatie voor waar aannemen, met alle gevolgen van dien.

Complotdenken

Vooroordelen over de economische macht en rijkdom van Joden – of over hun invloed in de media – leiden niet zelden tot complotdenken: De wereld wordt bestuurd door een geheimzinnige macht. Een ultieme vorm van complotdenken is dat 'Joden uit zijn op verovering of overheersing van de wereld' (zoals bijvoorbeeld beschreven in het veelgelezen oude antisemitische schotschrift *De Protocollen van de Wijzen van Zion*). Wereldwijd 'spannen Joden samen' om anderen 'hun wil op te leggen'.

Het gaat bij vooroordelen over de economische macht van Joden niet om de koppeling tussen de woorden 'Joden' en 'Wall Street' of de koppeling tussen de woorden 'Joden' en 'Hollywood', maar om woorden als 'beheersen', 'macht' en 'invloed'.

Het vooroordeel over geld en macht

Iemand die gelooft in complotten is niet gemakkelijk te overtuigen met feiten en ratio. Probeer daarom – al dan niet in een les – de manier van denken in samenzweringen en complotten bloot te leggen. Complotdenkers denken in intriges: wie heeft hier voordeel bij? Er moet een slechterik zijn, een geheimzinnige macht die aan de touwtjes trekt. Complotdenken biedt een aantrekkelijk, want eenvoudig, schema voor een complexe werkelijkheid. Joden spelen vaak een belangrijke rol bij mensen die geloven in samenzweringen.

Internet en sociale media spelen hierin eveneens een belangrijke rol. Voor leerlingen is het niet eenvoudig om onderscheid te maken tussen feitelijke en zakelijke informatie enerzijds en spookverhalen of complotdenken anderzijds. Hoe je dat onderscheid wel kunt (leren) maken, is een belangrijke taak voor de hedendaagse docent. De vaardigheid om bronnen op een goede manier te kunnen analyseren en inhoudelijk op hun waarde te kunnen schatten, is iets wat leerlingen moeten leren en waarmee ze moeten oefenen.

Het politieke statement

Die Joden?
Dat zijn toch
gewoon
nazi's...

Huh?!

Kijk maar wat
ze in Palestina
doen!

Wat
bedoel je
precies?

De Joden
moorden de
Palestijnen
uit

Het politieke statement

‘Wat de nazi’s de Joden aandeden in de Tweede Wereldoorlog, doen de Joden nu zelf met de Palestijnen’. Deze opmerking, of een al dan niet afgezwakte variant daarvan, hoor je met de nodige regelmaat van mensen die sympathiseren met de Palestijnse zaak in het conflict tussen Israël en de Palestijnen.

Ook met beeldtaal worden dergelijke vergelijkingen gemaakt. Op pro-Palestina demonstraties – maar ook als graffiti op straat of op internetsites – zie je soms een hakenkruis, symbool van het nationaalsocialisme, naast een davidster, symbool voor Israël en het Joodse volk. Met daartussen een is-gelijk-teken (=).

Onderzoek uit (uitgevoerd door de Anne Frank Stichting voordat het conflict tussen Israël en Hamas op 7 oktober 2023 in alle hevigheid losbarstte) onder docenten in het voortgezet onderwijs laat zien dat een derde van de ondervraagde docenten één of meer keer per jaar te maken hebben met leerlingen die Joden op deze of een vergelijkbare manier beledigen naar aanleiding van het conflict in het Midden-Oosten tussen Israël en de Palestijnen. Dit is een al langer bekend en terugkerend verschijnsel dat toeneemt wanneer er sprake is van spanning en geweld in het Midden-Oosten.

Een paar feitelijke kanttekeningen

De Joodse gemeenschap leeft verspreid over de hele wereld. De meerderheid van de Joden woont buiten Israël. De Joodse gemeenschap is bovendien een heel diverse gemeenschap. Zo zijn er religieuze en seculiere Joden, is er een grote diversiteit in politieke voorkeuren en wordt binnen de Joodse gemeenschap heel verschillend gedacht over het politieke en militaire beleid van de Israëlische overheid. Het is daarom verkeerd om individuele Joden of Joden in het algemeen verantwoordelijk te houden voor de keuzes van de Israëlische regering.

Iets dat breed wordt gedragen door de hele Joodse gemeenschap is het bestaansrecht van de staat Israël. De Joodse gemeenschap kent een eeuwenlange geschiedenis van uitsluiting, discriminatie, onderdrukking, vervolging en massamoord, uiteindelijk uitmondend in de Holocaust. Na de moord op zes miljoen Joden werd de urgentie voor een veilig thuis voor de Joden duidelijk en stemde de internationale gemeenschap in met de oprichting van de staat Israël in 1948. Sindsdien functioneert Israël als een toevluchtsoord voor Joden wereldwijd. Sinds 1948 zijn er miljoenen Joden naar Israël geëmigreerd of om veiligheidsredenen er naartoe gevlucht. Voor miljoenen andere Joden is er de veilige wetenschap dat als zij opnieuw slachtoffer van onderdrukking of vervolging worden, zij de mogelijkheid hebben naar Israël te vertrekken.

Het politieke statement

Met kennis van deze geschiedenis is het duidelijk dat een oproep tot vernietiging van de staat Israël door het grootste deel van de Joodse gemeenschap begrepen wordt als een nieuwe oproep tot vernietiging van het Joodse volk. Bij pro-Palestina demonstraties roepen protestanten met enige regelmaat de leus 'From the river to the sea, Palestine will be free'. Deze leus kan opgevat worden als een oproep om de staat Israël te vernietigen.

Educatieve tips

Ter verduidelijking: deze handleiding heeft tot doel om antisemitisme (in een Nederlandse context) tegen te gaan en docenten handvatten te bieden om op adequate wijze te reageren op antisemitische opmerkingen. Daarom worden in dit hoofdstuk geen tips gegeven om het politieke debat aan te gaan over kwesties rondom specifieke gebeurtenissen en ontwikkelingen in het Midden-Oosten. Om het over het gevoel te hebben dat Joden ervaren als ze verantwoordelijk gehouden worden voor het beleid van de Israëlische overheid heb je geen kennis over het Midden-Oosten conflict nodig, maar empathie.

Als dit thema naar aanleiding van een actuele gebeurtenis in het Midden-Oosten in de klas ter sprake komt, is het voor een docent nuttig om voorbereid te zijn op leerlingen die dergelijke opmerkingen maken. Probeer deze leerlingen duidelijk te maken dat kritiek op Israël of op politieke beslissingen tegenover Palestijnen van de Israëlische regering natuurlijk gemaakt mogen worden, begrijpelijk kunnen zijn en kunnen leiden tot zinvolle discussies.

Het is niet antisemitisch om het beleid van achtereenvolgende Israëlische regeringen ten aanzien van de Palestijnse gebieden te bekritisieren of af te wijzen. Dat gebeurt ook binnen de Joodse gemeenschap en ook binnen Israël zelf. Maar het is heel wat anders om daarbij het bestaansrecht van de staat Israël ter discussie te stellen.

Voor veel mensen – Joods en niet Joods – is het onacceptabel het bestaansrecht van Israël - de veilige thuishaven van Joden wereldwijd – ter discussie te stellen. Ze ervaren dat alsof openlijk opnieuw het recht van bestaan van Joden ter discussie wordt gesteld en beschouwen dit standpunt daarom als levensbedreigend.

Wijs leerlingen er ook op dat het gelijkstellen van 'de Joden' met de staat Israël riskant en verkeerd is. Slechts een minderheid van alle Joden ter wereld woont in Israël en binnen alle Joodse gemeenschappen – ook die in Israël – wordt zeer uiteenlopend gedacht over het conflict met de Palestijnen.

Het politieke statement

Wil je meer inhoudelijke informatie over het conflict in het Midden-Oosten bekijk dan de video 'Het geweld in Israël en de Palestijnse gebieden uitgelegd' of bezoek de website van Ter Info.

De heilige overtuiging

Weet je ook iets over andere geloven?

Ja, christenen. En joden

Wat weet je over hen?

Ze zijn niet te vertrouwen

Pardon...

Van m'n vader

Van wie heb je dat nou weer?

Het staat in de Koran

En waar heeft hij dat vandaan?

Huh?

Maar er staat toch meer in de Koran over joden en christenen? Iets positiefs?

Wat weet jij daar nou van, je gelooft niet eens

Joden worden beschreven als "mensen van het Boek"

Nee, maar ik weet er wel wat van...

De heilige overtuiging

In de Koran worden in een aantal soera's inderdaad waarschuwingen uitgesproken tegen 'mensen van het Boek' die van de juiste weg van God zijn afgedwaald. Met 'mensen van het Boek' worden joden en christenen bedoeld.

In soera (vers) 5:60 van de Koran bijvoorbeeld wordt gezegd dat zij niet wraakzuchtig moeten zijn naar de moslims. Als waarschuwing zegt de Koran dat Gods vervloeking ook hen kan treffen en hen tot varkens en apen kan maken.

Ook kregen de Profeet Mohammed en zijn volgelingen in de jaren 624 en 625 een conflict met drie Joodse stammen die zich niet tot de islam wilden bekeren. De Joodse stammen werden daarop door het leger van de Profeet uit de stad Medina verdreven.

Een paar feitelijke kanttekeningen

De grote monotheïstisch religies – Jodendom, Christendom en Islam – hebben alle drie een ingewikkelde verhouding tot 'ongelovigen' en/ of 'andersdenkenden'. Dat wordt duidelijk voor iedereen die serieus en onbevangen hun Heilige Schriften leest en de commentaren daarop.

Vaak wordt de vreemdeling welkom geheten en is zorg voor 'de ander' het hoogste goed. Maar niet-gelovigen of andersgelovigen worden ook als afgodendienaars voorgesteld van wie het lot hier en nu – of in het leven na de dood – vreselijk zal zijn.

Het verketteren (demoniseren) of animaliseren (gelijkstellen met dieren) van anders- of ongelovigen moet in de eerste plaats gezien worden als een 'religieus propagandawapen'. In het Nieuwe Testament zegt Jezus bijvoorbeeld in de Bergrede: "Geef het heilige niet aan de honden en gooi geen paarlen voor de zwijnen." (Mattheüs 7:6)

Met die honden en zwijnen worden zonder enige twijfel niet in Christus gelovende Joden bedoeld, maar het zou niet eerlijk of juist zijn om de conclusie te trekken dat voor christenen alle niet-gelovigen gelijk worden gesteld met honden en zwijnen. Er staan veel meer en ook heel andere teksten in alle Bijbelboeken.

Hetzelfde gaat op voor passages in de Koran die gaan over mensen die het woord van Mohammed – voor moslims het woord van God – niet serieus willen nemen. Er zijn een aantal soera's waarin zij direct of indirect worden aangeduid als apen, varkens en ezels.

Maar er staan ook teksten in de Koran die heel anders kunnen worden uitgelegd richting Joden en christenen. Een moslim

De heilige overtuiging

moet altijd gastvrij zijn naar vreemdelingen. Binnen de islamitische traditie hebben Joden en christenen – ‘mensen van het Boek’ – zelfs een speciale status, in tegenstelling tot ‘echte’ ongelovigen en mensen die in meerdere goden geloven.

Moslams geloven dat God Zijn wil heeft doorgegeven aan profeten die ook in de Joodse en christelijke heilige boeken voorkomen: onder meer Ibrahim (Abraham), Moesa (Mozes) en Isa (Jezus). Maria, de moeder van Jezus, komt in de Koran vaker voor dan in het Nieuwe Testament. Aan haar wordt een gehele en zeer poëtische soera gewijd.

Joden en moslams zijn zeker niet veertien eeuwen lang vijanden van elkaar geweest. In de geschiedenis van de moslimwereld hebben in veel tijden en onder veel regimes Joodse minderheden vredig kunnen leven. Hoewel Joden veelal tweederangsburgers waren, werden ze wel beschermd. Van gedwongen bekeringen was weinig sprake. Maar naast vreedzame perioden en tolerante regimes kent de geschiedenis van de islam ook oorlogszuchtige regimes en intolerante perioden. Eeuwenlang zijn Joden in de moslimwereld, de ‘dar al-Islam’, onderworpen geweest aan de regels van de dhimmi (niet-moslams onder islamitisch bestuur, die onder voorwaarden de eigen religie mochten aanhangen). Tegen betaling van beschermgeld en extra belasting hadden zij de status van beschermde (tweederangs) burger, maar met veel beperkingen die de moslams niet hadden. Het statuut van de dhimmi is altijd van kracht geweest, maar werd de ene keer wel veel strenger toegepast dan de andere keer.

Educatieve tips

In een gesprek of discussie met moslimleerlingen is het echter niet aan te bevelen om een discussie over de interpretatie van Koranverzen te beginnen. Zeker docenten die zelf geen moslim zijn, zullen door moslimleerlingen niet serieus genomen worden.

Als je besluit om leerlingen zelf een werkstuk te laten maken – over bijvoorbeeld de verhouding tussen moslams, joden en christenen – dan is het grote probleem dat zij (de leerlingen) zo goed als zeker hun informatie op internet zullen zoeken. Maar erg veel sites bieden over dit onderwerp eigenlijk alleen maar bevooroordeelde en ongenueanceerde informatie.

Zowel fanatieke moslams als fanatieke moslimhaters gebruiken en interpreteren de soera's uit de Koran over ongelovigen (joden en christenen) op exact dezelfde manier. Ze geven aan de Koran een fundamentalistische interpretatie, alsof niet-moslams altijd met apen en varkens worden gelijkgesteld. Van

De heilige overtuiging

dit soort eenzijdige Koraninterpretaties wemelt het op internet; genuanceerde uitleg van de Koran is veel moeilijker te vinden.

Eenzijdig gebruik maken van teksten uit Heilige Schriften of commentaren daarop levert weinig inzicht op in de geschiedenis van deze religies en religieuze tradities, maar leidt alleen tot een categorische veroordeling van – en soms zelfs hetze tegen – ‘de ander’. Voor nuances en meerdere kleurschakeringen is op internet over dit onderwerp helaas weinig plaats.

In een (beperkt) aantal gevallen kan het interessant zijn om met de leerlingen samen op zoek te gaan naar de overeenkomsten (en niet de verschillen of strijdpunten!) tussen de grote wereldgodsdiensten. Het kan ook voor niet-gelovige leerlingen wellicht een interessante denkoefening zijn om zich te verplaatsten in een gelovige en te leren onder woorden te brengen wat de positieve waarde van een (christelijk, joods of islamitisch) geloof zou kunnen zijn.

Hetzelfde geldt natuurlijk ook omgekeerd: ook gelovige leerlingen zouden zich moeten kunnen verplaatsen in mensen die er geen godsbeeld op na houden en zich in de eerste plaats aan humanistische of andere niet-godsdienstige waarden vasthouden.

De grootste meerwaarde heeft vaak een echte ontmoeting: nodig – indien mogelijk – iemand van de Joodse gemeente als gastspreker uit in de klas. Of breng met de klas een bezoek aan het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam en bezoek het Joods Museum of de Portugese Synagoge.

Andere mogelijkheid: nodig een rabbijn uit of breng een bezoek aan een synagoge. In een aantal synagogen kan men zelfs een dienst bijwonen. Jongeren zien dan dat er nog altijd een levende Joodse gemeenschap is.

Holocaust ontkenning

Altijd dat
gezeur over de
oorlog en de
Holocaust...

Hoezo
gezeur?

Nou,
volgens mij
is het zwaar
overdreven

Hoezo
overdreven?

Volgens
mij zijn er
helemaal niet
zoveel Joden
vergast

Waar heb je dat
vandaan?

Nou, dat
staat op de
socials

Waar op
de socials?

Gewoon,
overall

Holocaust ontkenning

Onderzoek naar antisemitische incidenten in het voortgezet onderwijs, laat zien dat een flink deel van alle ondervraagde docenten één of enkele keren per jaar te maken heeft met leerlingen die de Holocaust ontkennen, belachelijk maken of zelfs goedkeuren.

Het ontkennen dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog ongeveer zes miljoen Joden zijn vermoord door de nazi's en hun aanhangers is uiterst kwetsend en beledigend, niet alleen voor het slinkend aantal directe slachtoffers dat het heeft overleefd, maar ook voor nabestaanden van Holocaustslachtoffers. En natuurlijk is het ook kwetsend voor de samenleving als geheel. Bij het ontkennen van de Holocaust ga je een rode lijn over.

Een paar feitelijke kanttekeningen

In de geschiedenis is de systematische moord op ongeveer zes miljoen Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog – vaak aangeduid met de term Holocaust, of Sjoa – zo goed als zeker de best gedocumenteerde misdaad tegen de menselijkheid. Er is een overdaad aan nazi-documenten en ander bewijsmateriaal over de planning en uitvoering van deze misdaad.

Er bestaan veel documenten, filmbeelden en foto's van massaexecuties, van de transporten naar en de bevrijding van de concentratie- en vernietigingskampen; er zijn massagraven gevonden en er zijn ontelbare getuigenverklaringen vastgelegd, onder meer van overlevenden.

Op internet en sociale media zijn echter sites en kanalen te vinden waarin twijfel wordt gezaaid over het feit dat deze misdaad wel heeft plaatsgevonden. Voor iedereen die daarnaar op zoek gaat, is het niet moeilijk om films, teksten of ander 'bewijsmateriaal' te vinden waarin ontkend wordt dat de Holocaust daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Soms gebeurt dat zelfs onder pseudowetenschappelijke vlag.

Het belachelijk maken van de Holocaust of het proberen te bewijzen dat deze helemaal niet – of niet op deze schaal – heeft plaatsgevonden kan een politiek doel dienen. Dit is vooral zichtbaar bij neonazi's, die hiermee aanhang proberen te verwerven voor hun eigen ideeën. Maar het wordt ook op andere politieke terreinen ingezet, bijvoorbeeld om Jodenhaat of kritiek op Israël te legitimeren.

Vaak ook is het propageren van onwaarheden over de Holocaust een wapen in de strijd tegen Israël. Door twijfel te zaaien over het lot van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog probeert men de bestaansgrond van de staat Israël te ondermijnen.

Holocaust ontkenning

Deze laatste variant komt het meest voor: op tal van sites, in blogs en in tal van sociale media valt in allerlei talen te lezen dat de Holocaust 'zionistische propaganda' is.

Daar komt bij dat veel Arabische media – televisiezenders, websites, et cetera – die ook te ontvangen zijn in Nederlandse huis- en slaapkamers, bij tijd en gelegenheid een podium bieden aan Holocaustontkenning in al zijn varianten. Jongeren in Nederland die deze media op wat voor manier dan ook volgen, komen er dus mee in aanraking.

Educatieve tips

Moet je leerlingen die de moord op zes miljoen Joden ontkennen, bagatelliseren of zelfs goedkeuren de mond snoeren of met hen in discussie gaan? Dat is een vraag die moeilijk in zijn algemeenheid te beantwoorden is.

Zitten er – de kans is klein – 'hardcore ontkenners' in de klas, dan is het raadzaam om hen geen podium te geven tijdens de les of daarbuiten. Op die manier zou je namelijk Holocaustontkenning serieus nemen als een te verdedigen mening. Dat is het niet – het is een discriminerende belediging – en dat mag nooit een mening naast andere meningen worden. Spreek je duidelijk uit zonder de discussie aan te gaan. De Holocaust is geen mening, de Holocaust is een feit.

In hoeverre een leerkracht met ontkenners in gesprek of debat moet gaan, hangt sterk af van de individuele leerling (en van de overtuigingskracht die de docent heeft op deze leerling). In een aantal gevallen kan het beter zijn om niet te gaan argumenteren, maar om het probleem aan de orde te stellen waarom mensen iets dat overduidelijk heeft plaatsgevonden gaan ontkennen. Wat zit daarachter, welke (politieke) motieven hebben die mensen?

Goed om te weten: In Nederland en in veel andere landen is het verboden om de Holocaust te ontkennen, bagatelliseren of goed te praten. Er staat een gevangenisstraf van maximaal 1 jaar op. Leerlingen weten dit niet altijd. Het kan dus nuttig zijn om uit te leggen waarom dergelijke uitlatingen verboden en strafbaar zijn.

Aanbeveling: laat je nooit ontmoedigen om aandacht te besteden aan de Holocaust. Door dat niet meer te doen – waarschijnlijk om antisemitische uitspraken of emoties van leerlingen uit de weg te gaan – ontnem je leerlingen de kans om kennis te nemen van een centraal drama uit de Europese geschiedenis.

Kennis verwerven hierover is belangrijk. De Nederlandse en Europese geschiedenis van de afgelopen negentig jaar zijn

Holocaust ontkenning

nauwelijks te begrijpen zonder de nodige basiskennis over de Tweede Wereldoorlog, de aanloop ernaartoe in Duitsland in de jaren 30 en de moord op zes miljoen Joden in het bijzonder.

Vaak is het goed om leerlingen opdrachten of informatie te geven waarmee ze zich kunnen verdiepen in de oorlogsgeschiedenis. Het inzetten van een persoonlijk verhaal uit de oorlog is een goede manier om leerlingen te helpen zich te verplaatsen in de persoonlijke levensgeschiedenis van Holocaustslachtoffers of nabestaanden daarvan.

Dat kan op tal van manieren: het vertellen van een persoonlijk verhaal van een individu of familie b.v. uit de stad of regio, het draaien van een film, het uitnodigen van een gastspreker die uit eigen ervaring nog kan vertellen over de oorlog of het verhaal van zijn of haar (groot)ouders vertelt, of een bezoek brengen aan het Anne Frank Huis. Diverse educatieve materialen van de Anne Frank Stichting kunnen hierbij worden gebruikt.

Het domme napraten

**Ik haat de
Joden**

Waarom?

Gewoon

**Hoezo:
gewoon?**

Gewoon...

**Wil je
erover
praten?**

Nee

Het domme napraten

De leerling wil niet praten of weet niet waar hij het over heeft. Heeft het zin om deze leerling te dwingen een gesprek aan te gaan? Kun je eisen dat een leerling antwoord geeft en uitlegt wat hij onder Joden verstaat en waarom hij die niet ziet zitten? Die vraag zal eerst beantwoord moeten worden.

Educatieve tips

Als iemand zonder enige onderbouwing zijn afkeer van Joden ventileert, en daarover ook niet wil praten, kan het gesprek natuurlijk ophouden. Dan blijft natuurlijk wel overeind dat schelden en beledigen met kwetsende opmerkingen – antisemitisch of anderszins – niet getolereerd mag worden.

Als een leerling ook na aandringen voor een gesprek of voor argumenten geen ruimte biedt, kan een docent er verder niet veel mee. Maak duidelijk dat schelden en beledigen in de klas, op school of op het schoolplein, niet zijn toegestaan.

Bij structurele overtredingen: maak hierover duidelijke schoolregels en bespreek deze met de leerlingen.

Het kan natuurlijk ook zo zijn dat een leerling het woord 'Jood' als scheldwoord gebruikt zonder een idee te hebben wat dat woord inhoudt of betekent. Waarschijnlijk is dit scheldwoord opgepikt op straat of gehoord van vrienden of op het voetbalveld.

In dat geval is het zinvol om een (deel van) de les te besteden aan het uitleggen waarom schelden verkeerd is, of het nu iemand uitschelden voor 'Jood' is of voor 'homo'. Wat kunnen scheldwoorden met mensen doen? Leg uit dat schelden ook een vorm van geweld is of kan zijn, dat schelden en pesten snel met elkaar verweven kunnen raken. Als gedrag zich herhaalt, kan men op school besluiten verdergaande maatregelen te nemen.

De eeuwenoude mythe

Waar vind je verhalen over Joden?

In de Bijbel, meneer

Wat staat daar?

Nou, over Adam en Eva. En Jezus

En wat zegt de Bijbel over Joden?

Dat ze Jezus hebben vermoord...

Hoezo 'ze'...? Wie zijn die 'ze'?

De Joden

Hoe kom je daar nu bij...?

De eeuwenoude mythe

Voor christenen is Jezus Christus de zoon van God die gestorven is aan het kruis. Dat 'de Joden' schuldig zijn aan de dood van Jezus Christus is de belangrijkste beschuldiging die christelijke theologen, priesters, pausen en dominees in de loop van twintig eeuwen geschiedenis hebben ingebracht tegen Joden. Eeuwenlang is de houding van christenen ten aanzien van hen en hun geloof door dit idee bepaald.

In het Evangelie van Johannes, te vinden in het Nieuwe Testament van de Bijbel, roepen de toen aanwezige Joden om de kruisiging van Jezus: 'Weg met Hem! Weg met Hem! Kruisig Hem! (Johannes 19:15). En in het Evangelie van Mattheüs roepen de Joden: 'Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen'. (Mattheüs 27:25)

Deze twee Bijbelteksten samen hebben sterk bijgedragen aan het idee dat 'de Joden' collectief schuldig zijn aan Jezus' dood en dus voor eeuwig zijn vervloekt. De teksten zijn in ieder geval door veel christelijke theologen vroeger zo uitgelegd. Deze onterechte tegen Joden gerichte beschuldiging van Godsmoord was vele eeuwenlang een centraal geloofsartikel in de katholieke kerk en ook in veel protestantse kerken.

Een paar feitelijke kanttekeningen

Het christendom heeft zich in de eerste eeuwen van zijn bestaan ontwikkeld van een Joodse sekte tot een kerk voor niet-Joden. In die ontwikkeling heeft de beschuldiging van Godsmoord een belangrijke rol gespeeld.

De beschuldiging dat de Joden Christus hebben vermoord, moet gezien worden als theologisch argument en 'wapen' in de religieuze rivaliteit die eeuwenlang heeft bestaan tussen Joden en christenen. Wie vertegenwoordigt het 'ware geloof' en waarom? Omdat 'de Joden' de dood van Christus op hun geweten zouden hebben, zijn zij vervloekt tot in lengte der dagen, was eeuwenlang een uitgangspunt van de kerken.

De beschuldiging heeft tot veel bloedvergieten geleid. Tijdens de Kruistochten (11e, 12e en 13e eeuw) waren Joden met enige regelmaat de eerste slachtoffers van de kruisvaarders. Misschien wel een derde van alle Europese Joodse gemeenschappen ten noorden van de Alpen is door de kruisvaarders gedwongen bekeerd of uitgeroeid.

De katholieke kerk – later gevolgd door veel protestantse kerken – heeft zich vele eeuwenlang in woord en geschrift fel afgezet tegen de Joden die Jezus niet als hun Heiland (Verlosser) wilden aanvaarden en Hem hadden vermoord. Anti-judaïsme was tot ver in de 20e eeuw een onderdeel van de katholieke identiteit.

De eeuwenoude mythe

Pas ruim na de Tweede Wereldoorlog, ten tijde van het Tweede Vaticaans Concilie (1962 – 1965) heeft de kerk haar denken over Joden en Jodendom radicaal veranderd. Katholieke en protestantse theologen benadrukken tegenwoordig de overeenkomsten tussen en de gemeenschappelijke waarden van christendom en Jodendom. Ook wordt erkend dat het christendom is voortgekomen uit het Jodendom en dat er dus gemeenschappelijke wortels zijn.

Educatieve tips

De geschiedenis van vele eeuwen antisemitisme is niet te begrijpen zonder weet te hebben van de rol die de mythe heeft gespeeld van 'de Jood' als moordenaar van Christus.

Vandaag de dag hoor of lees je in Nederland deze beschuldiging nog maar zelden. De oorzaken daarvan: de radicaal veranderde opstelling van de kerken ten aanzien van Joden en het Joodse geloof. Ook de secularisatie die in Nederland vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw is ingezet, speelt hierbij een rol. Veel leerlingen zijn tegenwoordig niet meer van huis uit christelijk of christelijk opgevoed; de mythe van 'de Joden als moordenaars van Christus' zal hen weinig zeggen. Dat wil niet zeggen dat dit verhaal helemaal begraven is: op internet en op sociale media zijn nog vele varianten hiervan in omloop.

Komt een leerling toch met deze antieke beschuldiging, dan kan een deel van een les besteed worden aan een uitleg over de eeuwenoude religieuze rivaliteit tussen Joden en christenen, hun 'ideologische' strijd om het 'ware' geloof.

Christenen hebben zich afgezet tegen het 'oude' geloof, men wilde duidelijk maken dat er maar één waarheid was: geloof in de Messias als de zoon van God, in de figuur van Jezus van Nazareth. Joden zagen het Nieuwe Testament pertinent niet als vervanging van het 'oude'.

Ben je een beetje thuis in de Bijbel en staan de leerlingen hiervoor open, dan kunt je ook proberen om in een les de historische Joodse prediker Jezus te plaatsen in zijn tijd. Hoe verhielden hij en zijn volgelingen zich bijvoorbeeld tot de Romeinse bezetter, tot andere belangrijkste Joodse sekten of stromingen uit die tijd (Farizeeën en Sadduceeën), et cetera.

Maar vanzelfsprekend moet ook duidelijk gemaakt worden dat collectieve schuld niet bestaat en niet mag bestaan. Een bevolkingsgroep ergens collectief voor verantwoordelijk houden of schuldig aan verklaren is altijd een recept voor – of een stap in de richting van – onderdrukking en discriminatie.

De eeuwenoude mythe

Daarbij leert de geschiedenis dat het niet de Joden waren die Jezus hebben gekruisigd, maar de Romeinen. Kruisiging was een Romeinse doodstraf, Joden hadden steniging als doodstraf. Als men al zou spreken van schuld, treft dat de Romeinse overheersers in Palestina op dat moment.

Het pijnlijke scanderen

Hé, vuile Jood...

Zeg, ga je mond eens spoelen, dit soort scheldwoorden mag je niet zeggen en wil ik niet horen. Weet je wat je zegt?

Maar die gozer is een Jood...

Hoezo?

Hij vindt Ajax een goeie club...

Wat heeft dat er nou mee te maken?

Nou, Ajax zijn Joden

Hoezo?

Omdat het een Joodse club is

Maar is het ook zo?

...

Het pijnlijke scanderen

'Joden' en 'Ajax' zijn voor leerlingen vaak inwisselbare grootheden. Ajax is zogenaamd een Joodse club en voor aanhangers van de tegenpartij zijn de voetballers en fans van Ajax 'Joden'. Of zo kwetsend mogelijk: 'kankerjoden'. Dit en andere anti-Joodse spreekwoorden schallen soms van de tribunes.

Het idee dat Ajax een Joodse club is, is ook al geruime tijd door de harde kern van de Ajax-fans omhelst. Bij tijd en gelegenheid scanderen ze 'Joden, Joden' of 'Super Joden' in de Johan Crujff Arena of op de tribune van de club waar ze op bezoek zijn. En ze tooien zich met de Israëliische vlag.

Een paar feitelijke kanttekeningen

Rond de Joodse wortels van Ajax – opgericht in het jaar 1900 – is veel mythevorming. Amsterdam telde vóór de Tweede Wereldoorlog een aanzienlijke Joodse gemeenschap die grotendeels in het centrum van de stad en in Amsterdam-Oost woonde.

Ook de voetbalclub Ajax heeft een belangrijk deel van zijn geschiedenis in Amsterdam-Oost, maar het is nooit een Joodse club geweest. Een aantal andere organisaties en verenigingen hadden voor de oorlog wel een echte Joodse signatuur, maar Ajax niet. Niettemin had de club een relatief grote Joodse supportersaanhang, gezien de bevolkingssamenstelling van de stad niet onlogisch.

In 1941 werden de Joodse leden van Ajax op last van de Duitse bezetter geroyeerd. Velen van hen hebben de oorlog niet overleefd. De echte Joodse (voetbal)verenigingen – die Amsterdam toen ook kende – werden verboden of waren in staat van ontbinding. De Joodse voetballer Eddy Hamel, rechtsbuiten van Ajax van 1922 tot 1930, is vermoord in het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau.

Na de oorlog bleven de meeste voetbalminnende Amsterdamse Joden die de oorlog hadden overleefd hun club trouw. Uit traditie zijn velen van hen van vader op zoon Ajax-aanhanger gebleven.

In de gloriejaren van Ajax, eind '60er en begin '70er jaren van de vorige eeuw, telde Ajax een paar Joodse spelers (Sjaak Swart, Bennie Muller) en een Joodse voorzitter, Jaap van Praag. Diens zoon, Michael van Praag, werd later voorzitter.

Conclusie: ondanks een aantal Joodse spelers en bestuursleden heeft Ajax geen specifiek Joodse geschiedenis. Wel heeft de club altijd – en dan met name vóór de oorlog – een trouwe schare Joodse supporters gehad.

Het pijnlijke scanderen

Educatieve tips

Moet je de antisemitische spreekkoren op de voetbaltribune benoemen als antisemitisme, als haat tegen Joden? Of is het een afzetten tegen Ajax? En hoe zit het dan met de Ajax-fans die zich graag en luidruchtig willen tooien met de geuzennaam 'Joden' of zelfs 'Super Joden'? Lokken zij geen antisemitische spreekkoren uit?

Dat zijn vragen die je niet gemakkelijk met een eenduidig ja of nee kunt beantwoorden. Rond wedstrijden waarin Ajax speelde, hebben politie en justitie in het verleden in ieder geval wel groepen én individuele supporters opgepakt en bestraft wegens antisemitisme. Dit feit kun je zeker overbrengen op leerlingen.

De grievende spreekkoren en kreten over Joden op de voetbaltribunes hebben de laatste jaren ook een weg gevonden naar het schoolplein en de klas. Veel docenten in het voortgezet onderwijs gaven in een onderzoek te kennen dat beledigingen die zij hoorden van leerlingen over Joden vaak een voetbalcontext hebben.

Wellicht maken sommige leerlingen als zij het woord Jood als scheldwoord gebruiken alleen maar een associatie met Ajax. Maar soms worden er ook al dan niet bewust allerlei verschrikkingen uit de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust bijgesleept, waarbij met name het lot van de Joodse slachtoffers in de gaskamers dankbare associaties opleveren.

Dat dit kwetsend is, snappen de leerlingen zelf heus wel. Dat zij dit eigenlijk niet mogen zeggen, behoeft waarschijnlijk nauwelijks enige uitleg.

Bestaat daar in de klas en bij de leerlingen ruimte voor, dan kun je ze zelf laten onderzoeken hoe en waarom Amsterdam in het algemeen en Ajax in het bijzonder aan de bijnaam 'Joods' is gekomen. Over de 'Joodse geschiedenis' van Ajax staan op internet veel interessante artikelen, over de Joodse geschiedenis van andere voetbalclubs ook. Een uitstekend boek is 'Ajax, de Joden, Nederland', geschreven door Simon Kuper. De documentaire 'Superjews' van Nirit Peled is ook aan te bevelen.

**Daar heb ik wel
van terug!**

